

РОЗДІЛ 3. ФОЛЬКЛОРИСТИКА

УДК 398/801.8+394

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2018-2-22>

КАТЕРИНОСЛАВСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО В ІСТОРІЇ ФОЛЬКЛОРИСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ

Іваннікова Л. В., к. філол. н., ст. наук. співробітник

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології

ім. М. Т. Рильського НАН України

вул. Михайла Грушевського, 4, Київ, Україна

ivannikovafolk@ukr.net

Уперше в історії української фольклористики предметом дослідження стала діяльність Катеринославського наукового товариства та його внесок у вивчення фольклору Південної України. У статті увага зосереджена головним чином на аналізі опублікованих товариством фольклорних матеріалів та їх оцінці у періодичних виданнях того часу.

Ключові слова: історія фольклористики, Катеринославське наукове товариство, фольклор Південної України.

KATERYNOSLAV SCIENTIFIC SOCIETY IN THE HISTORY OF THE FOLKLORE STUDIES OF SOUTHERN UKRAINE

Ivannikova L.V. PhD in Philology, senior research fellow

M. Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology

of National Academy of Sciences of Ukraine

Mykhaila Hrushevskoho Str., 4, Kyiv, Ukraine

The purpose of our paper is to analyze and evaluate the contribution of the Katerynoslav Scientific Society to the folkloristic studies of Southern Ukraine. Initially, the history of the emergence of the society, its structure, the overall role in the study of the local region are considered. It was found out that in addition to historians and naturalists, leading scholars of folklore of that time: M. Sumtsov, D. Yavornytsky, J. Novytsky, V. Danylov, V. Babenko, S. Solovyov, also become the members of the society. The XIII All-Russian Archaeological Congress had a significant influence on the development of folkloristic and ethnographic studies in the region. It devoted some attention to the study of the material and spiritual culture of the region inhabitants, in particular, the folk art, rituals, customs, and beliefs. Ethnographers and folklore scholars prepared appropriate programs on collecting field material. Subsequently, prior to the congress, scientific publications such as papers and essays covering the results of the field studies, were published. These were "Paper Collection of the Katerynoslav Scientific Society on the Region Study" (1905) and "Ethnographic Essay on the People's Life of the Katerynoslav Region" (1905). The paper further traces the history of these publications and analyzes published in them folklore materials. Folkloristic works are in the first place in this Collection. These are the M. Sumtsov's paper "On the Ethnographic Study of the Ekaterinoslav Province" as well as the papers by J. Novytsky "From the Dnieper Banks (Zaporozhye Essays)". In the paper by M. Sumtsov, a brief overview of the history of studying folklore and ethnography of Zaporizhzhia region are made and new perspectives of these studies are outlined. Y. Novytsky presented the materials from his expeditions on the Dnieper banks, in which he published a large number of historical and toponymic legends. This paper was highly evaluated by Volodymyr Danylov in his review published in the journal "Kiev Staryna". The paper further presents a brief analysis of the "Program for collecting ethnographic information in the Katerynoslav province", written by Vasyl Babenko. It represented a general scheme of the description of settlement and implied recording of various folklore genres, ceremonies and traditions. According to this program, V. Babenko carried out an ethnographic survey of Katerynoslav region in 1904-1905. As a result, two essays on the life of the folk, mostly Ukrainians, were written. In addition to description of the settlements themselves, architecture, folk clothes, crafts, and everyday life, a full description of the Ukrainian wedding, family rites is presented, and the examples of songs, beliefs, spells, folk games, etc. are included. Descriptions of the wedding and baptism contain original archaic elements of a local character not known in other regions of Ukraine. These include, for example, the tradition to "feed a horse", which has erotic symbols. However, V. Babenko notes profanation of the ancient sacred rites and

customs in the early twentieth century. Unfortunately, the leading motive of V. Babenko's essay is the thesis about the decline of traditional culture, rituals and folklore. The paper author attempts to explain this by the lack of the field experience of V. Babenko and the mistakes of his views on folklore as a remnant of the past and not as a living creative process. These views of V. Babenko were criticized by his contemporaries Volodymyr Danylov and Volodymyr Hnatyuk in their reviews.

Key words: history of folklore, Katerynoslav Scientific Society, folklore of Southern Ukraine.

6 травня 1901 р. у Катеринославі створено наукове товариство, яке проіснувало до 1916 року. Метою його діяльності було систематичне вивчення природи, економіки, історії, археології, етнографії та фольклору місцевого краю, публікація наукових статей і збірників з різних галузей краєзнавства, популяризація науки серед освічених верств населення. Його організатором і першим головою був Венедикт Вікторович Курилов (1867–1921), ординарний професор загальної хімії Катеринославського вищого гірничого училища (тепер – Дніпропетровський національний гірничий університет). Товариство залучило до роботи всі наукові сили Катеринославщини, об'єднало навколо себе найкращих діячів культури і мистецтва. Серед них і відомі фольклористи Микола Сумцов, Сергій Соловйов, Яків Новицький, Дмитро Яворницький, Володимир Данилов, й історики Василь Біднов, Антін Синявський та Дмитро Дорошенко, праці яких є вагомим внеском в історіографію фольклористичних досліджень Південної України, і археолог Василь Бабенко, автор першого етнографічного опису Катеринославщини, і московський етнограф Віра Харузіна, авторка цікавого нарису про народне житло Катеринославщини.

При товаристві діяли історико-природничий, економічний та краєзнавчий відділи, архівна, художня та музична комісії. До найголовніших результатів діяльності Катеринославського наукового товариства зараховують відкриття 6 травня 1902 р. обласного музею ім. О. Поля (тепер – Національний історичний музей ім. Д. І. Яворницького), наукової бібліотеки, художньої галереї, організацію та проведення в серпні 1905 р. XIII Всеросійського археологічного з'їзду в Катеринославі [15, с. 114–120]. На основі історичної секції наукового товариства створена Катеринославська губернська вчена архівна комісія (1903–1916), яка стала видатним науковим осередком не лише з виявлення, опрацювання та публікації архівних документів з історії краю, а й з вивчення фольклору, публікації пісень, легенд і переказів, замовлянь, упорядником яких був історик і фольклорист Яків Павлович Новицький (1847–1925).

Крім наукової та видавничої роботи, до діяльності товариства належала й організація народних читань та лекцій, проведення археологічних розкопок, організація художніх виставок, музичних вечорів, концертів народної пісні, зокрема кобзаря Терентія Пархоменка [23, с. 249–250]. XIII Всеросійський з'їзд схвалив наукову, краєзнавчу та просвітницьку роботу товариства.

Хоча етнографи і фольклористи не брали безпосередньої участі в XIII археологічному з'їзді, однак опосередковано цей з'їзд мав величезний вплив на вивчення матеріальної та духовної культури Катеринославщини, зокрема й народної творчості. І насамперед цей вплив полягав у тому, що етнографами і фольклористами було підготовлено низку наукових видань, приурочених цій події, зокрема “Сборник статей Екатеринославского научного общества по изучению края” (1905) та “Этнографический очерк народного быта Екатеринославского края” Василя Бабенка (Харків, 1905), на яких ми й хочемо зосередити увагу у своїй статті.

Саме з нагоди проведення цього з'їзду товариство 1903 р. започаткувало збірник статей з різнобічного вивчення місцевого краю, який вийшов 1905 р. обсягом 517 с. за загальною редакцією професора В. Курилова. Метою цього видання було не лише дати характеристику регіону з точки зору природничих та гуманітарних наук, а й стати путівником для членів археологічного з'їзду [19, арк. 1]. Тому збірник складався аж із чотирьох відділів: історичного, природничо-історичного, економічного та місцевого.

Редактором історичного відділу був член наукового товариства і дійсний член Катеринославської вченої архівної комісії, літературознавець і фольклорист, приват-доцент з

історії світової літератури при Харківському університеті Сергій Вікторович Соловійов (1862–1913). З листів проф. С. Соловійова до Я. Новицького дізнаємось детальну історію цього видання. Саме він запросив Якова Павловича до співпраці в цьому виданні й навіть запропонував тему майбутньої статті: “Мне бы очень хотелось иметь статью “Запорожье в памятниках народного творчества”. Ваши заметки и статьи на эту тему, помещенные в восьмидесятих годах в “Днепре”, “Степи” и “Киевской старине”, были бы весьма желательным материалом для сборника. Не найдете ли Вы возможность предоставить их в распоряжение редакции – в сокращенном, измененном или дополненном виде?” [19, арк. 2] (лист від 31 грудня 1903 р.).

У листі від 14 жовтня 1904 р. С. Соловійов уже повідомив про зміст першого відділу “Сборника”, а також про плани “не ограничиваться выпуском одного тома, а выпускать впредь по мере накопления материала” [19, арк. 3–4]. На жаль, через нестачу коштів видання таки припинило своє існування на першому томі, а товариство не змогло навіть виплатити обіцяний авторам гонорар...

Отже, на першому місці в “Сборнике” опинилися фольклористичні та етнографічні праці. І відкриває видання невелика, але програмна стаття проф. Миколи Сумцова “Об этнографическом изучении Екатеринославской губернии” [21, с. 3–10], у якій зроблено короткий огляд історії вивчення фольклору та етнографії Запорозького краю, а також окреслено подальші завдання в цій галузі науки (дет. див. [7]).

Із праць Якова Новицького тут опубліковано дві монографічні статті: “С берегов Днепра” [12, с. 11–205] та “Старожитные уезды Екатеринославский и Павлоградский” [13, с. 206–226]. В обох нарисах, крім історичних документів, автор щедро використовує й фольклорні джерела – легенди, перекази, усноїсторичні наративи, пісні та думи. Історію написання та ґрунтовний теоретичний аналіз статті Я. Новицького “С берегов Днепра” ми вже зробили в монографії “Яків Новицький. Фольклорист, історик, педагог” [9, с. 78–81]. Зауважимо лише, що це, як і просив редактор С. Соловійов, перероблена і значно розширена стаття “Запорожье в памятниках устного народного творчества”, яка раніше публікувалась уривками в катеринославських газетах “Днепр” і “Степь” [11]. Високо оцінив її у своїй рецензії в журналі “Киевская старина” [5] відомий російський та український фольклорист, а тоді викладач класичної гімназії в Катеринославі Володимир Данилов як “багату цікавими матеріалами”: “Названная статья представляет из себя замечательное сочинение не только по тем материалам, которые в ней находятся, но и по своим художественным достоинствам” [5, с. 53].

Підготовка до XIII археологічного з’їзду передбачала організацію виставок археологічних та етнографічних раритетів. Для збирання матеріалу до етнографічної виставки було створено декілька різних програм: “Программа для собирания этнографических сведений по Екатеринославской губернии” [14], “Программа для собирания этнографических предметов к выставке на предстоящем в 1905 г. XIII археологическом съезде в г. Екатеринославе” [10, с. 213–219] та “Программа для собирания сведений о кобзрях и лирниках к XIII археологическому съезду в Екатеринославе” [10, с. 220–224].

Так, програма для збору етнографічних відомостей давала загальну схему опису поселення і передбачала збір матеріалів про походження мешканців та історію заселення певного села, його план та географічне положення, план та облаштування двору і житла, опис домашнього начиння та меблів, детальний опис одягу, харчування, народних промислів та ремесел, звичаєвого права, відомості про вплив іноетнічних сусідів на побут і звичаї села... Що ж стосується духовної культури, програма передбачала запис повір’їв, прикмет та обрядів, пов’язаних з народженням і хрещенням дітей, дитячих ігор та пісень, танців, вечорниць, весільних обрядів, пісень і прикмет, календарних свят і обрядів, народної медицини, повір’їв та звичаїв, пов’язаних зі скотарством, землеробством, рибальством, бджолярством, млинарством та ін. [14, с. 3–5].

Автором “Программы для собиранія этнографических сведений по Екатеринославской губернии” був учитель зі слободи Верхній Салтів Харківської губ., відомий етнограф і археолог Василь Олексійович Бабенко (1877 – ?), який брав активну участь у підготовці та проведенні XII (Харків) та XIII археологічних з’їздів, здійснював етнографічне обстеження Харківщини й Катеринославщини, збирав експонати до Харківського, Катеринославського та Петербурзького етнографічних музеїв, тож мав певний досвід наукової і польової роботи. Саме він на запрошення й кошти губернського земства протягом 1904–1905 рр. і здійснив етнографічне обстеження Катеринославщини, результатом якого стали два нариси: “Из этнографических наблюдений в Екатеринославской губернии” та “Этнографический очерк народного быта Екатеринославского края” [1, с. 782; 8, с. 172–174].

Отже, у травні-червні 1904 р. В. Бабенко разом зі своєю помічницею і дружиною, учителькою Є. Р. Бабенко-Нікітіною здійснив етнографічне обстеження шести повітів – Катеринославського, Верхньодніпровського, Новомосковського, Бахмутського, Слов’яносербського і Маріупольського. Незважаючи на багатонаціональний склад населення регіону, все ж основною народністю, за спостереженнями вченого, були й залишаються тут українці як нащадки запорожців, так і вихідці з інших українських територій [3, с. 1]. І хоч у поліетнічному оточенні вони зазнавали певних впливів своїх сусідів, але тільки в матеріальній культурі, духовна ж культура (мова, звичаєвість, фольклор) зберігалась у первісному вигляді. Особливо це стосувалося мешканців Верхньодніпровського та Новомосковського повітів, частково і Слов’яносербського [2, с. 2]. На цій території автор і зосередив свою увагу в обох нарисах.

Чітко дотримуючись власної програми, В. Бабенко описав життя і побут переважно українців, хоча певну увагу приділив й іншим національностям – валахам, молдаванам, грекам і німцям. У зборі етнографічних матеріалів допомагали вченому народні учителі, священики, волосні старшини й писарі, старости та урядники. Катеринославське губернське земство не лише виділило кошти на саму експедицію, а й опублікувало працю В. Бабенка спочатку у “Вестнике Екатеринославского земства”, а згодом і окремими нарисами. Перший з них, “Из этнографических наблюдений в Екатеринославской губернии”, є своєрідною преамбулою, де зреферований зміст наступного, “Этнографического очерка”.

Основний нарис, як уже зазначалося, відображає програму опису Катеринославської губернії і складається з таких розділів: “Народность Екатеринославской губернии”, “Поселения и их распланировка”, “Типы дворов и усадеб”, “Жилище и другие постройки”, “Одежда и украшения к ней”, “Народные занятия и промыслы”, “Техника в народном быту”, “Семейный и народный быт”, “Полный ритуал малорусской свадьбы”, “Народные празднества, музыка, песни и детские игры”, “Знахарство, народная медицина (лики), приметы и суеверия”.

Безперечно, для нас найцікавіші два останні розділи. Перший з них має три підрозділи: родини і хрестини, весілля та похорон, у кожному з них подано уніфікований образ того чи іншого обряду. Автор наголошує, що майже всі народності, що населяють Південь України, утратили свою архаїчну обрядовість, і лише в місцевостях, де живуть українці, дещо збереглося від родинно-обрядових звичаїв [3, с. 95].

І справді, В. Бабенко зафіксував на Катеринославщині цікаві елементи обрядовості, що мають локальний характер. До таких належать: практика баби-повитухи охрещувати дитину, якщо їй загрожує смерть; недопиту горілку випліскувати з чарки на стелю, “щоб новорожене підскакувало”; садити бабу-повитуху на другий день хрестин “на терен” (погроза посадити на колючки, якщо не дасть викупу на горілку) [3, с. 96]. У своїй польовій практиці Василь Бабенко спостерігав уже очевидну профанацію архаїчних ритуалів: “Все они утратили свое прежнее значение и исполняются теперь не серьезно, а в виде шуток” [3, с. 96]. Те ж саме зауважує він і про весільні, й про похоронні обряди, які або “не везде исполняются полностью” [3, с. 99], або “утратили свое значение” [3, с. 103].

У підрозділі “Свадьба” В. Бабенко подає зведений весільний обряд, який побутував в українських селах Верхньодніпровського і Новомосковського повітів, короткий опис молдавського, російського та грецького весіль. Із цієї публікації найцінніше – це фіксація ритуальних формул та народних номінацій предметного і персонажного кодів весільного обряду та окремих ритуалів. Наприклад, до локальних традицій належить такий ритуал: “В самый день свадьбы отец молодого, “весильный батько”, по возвращению жениха от венца отправляется без шапки с хлебом под мышкой в свою очередь приглашать “на висилье”. При входе в хату, здороваясь, произносит: «Просю Бога и вас на хлеб, на силу, на отче наш» [3, с. 97]. “Отченаш” тут означає весільне застілля: “Когда собираются все званые гости к жениху, молятся, садятся за стол и угощаются обедом” [3, с. 97]. Або ж інший архаїчний елемент весілля: у с. Нікольському Катеринославського пов.: при в’їзді у двір жениха поїзд із нареченою переїжджає через багаття, розкладене на воротах [3, с. 99]. Описане також весільне печиво (зокрема, шишки, коровай, лежень) і оформлення весільного столу (посеред столу лежень з увіткнутих у нього гільцем, по боках коровай, калачі й шишки, а між хлібами горілка в пляшках з увіткнутою в горлечко калиною [3, с. 103]. Усе це було на столі до кінця весілля. В. Бабенко зауважує, що загалом катеринославський весільний обряд близький до харківського, але більше зберігає архаїчних елементів [3, с. 10].

У розділі IX В. Бабенко опублікував повний ритуал українського весілля, на його думку, найкраще збережений, із села Августинівки Катеринославського повіту (село затоплене 1929 р. водами Дніпрогесу, нині нащадки його мешканців проживають у с. Августинівці Запорізького району). Запис обряду і пісень, що його супроводжують, передав ученому С. П. Лисенку, про особу якого нічого не повідомляється. Весілля записане дуже детально, згідно з послідовністю ритуалів, з піснями та обрядовими формулами [3, с. 104–122].

Перечитавши уважно цей запис, ми дійшли висновку, що августинівське весілля – це лише локальна форма загальноукраїнського весільного обряду з усіма його основними елементами: приготування весільного печива, весільні ритуали в домі молодого та в домі молодої (застілля, пришивання квіток, квітчання гільця, обсипання молодого, викуп молодої, роздача короваю, “скривання” молодої, поїзд до молодого). І якщо врахувати вербальну складову весілля (а це пісенні тексти), то в ній ми побачимо діалектні риси і Київщини, і Полтавщини, і Чернігівщини, і Волині [3, с. 108, 116, 120].

Усе це наводить на думку, що весілля с. Августинівки могло мати контамінований характер. Зате ритуальні формули часто відзначаються оригінальністю [3, с. 108]. Так, несучи на віці діжі коровай, дружка просить у старостів благословення: “честный хлеб у хату внести” [3, с. 117]; на роздачу короваю: “Благословить цей хліб на мыр роздаты” [3, с. 118], а роздає коровай також з різними приказками на зразок: “Десь був головатый батько! Кланяється сват и сваха, и молоди диты!” [3, с. 118].

Оригінальний та архаїчний характер мають і окремі весільні ритуали. Наприклад, перед виїздом молодого до молодої мати обсипає його зерном, цукерками й грішми – це загальновідоме. А от те, що ритуал цей поєднувався з обходом навколо діжі, нам видається локальним архаїчним елементом: перед хатою ставився ослін, на ослоні діжа, покрита скатеркою, на яку клався хліб із сіллю, а поруч з діжею на ослоні ставилося відро з водою. “Вокруг всего этого дружка обводит молодого “тричи”, вслед за ним ходит мать молодого, бросая из подола во все стороны смесь из овса, лакомств и даже денег” [3, с. 108–109].

І не можемо стриматися, щоб не процитувати тут опис ще двох, як на наш погляд, досить архаїчних і полісемантичних ритуалів, у яких яскраво проглядається давній еротичний зміст. Вони мали свої локальні назви: “лякати молодого” та “годувать коня”: “Затем выходит “теща” молодого в вывороченном вверх шерстью “кожухе” “лякаты” молодого. В руках теща несет горшок с овсом и водою и подает его старшему боярину, который обводит горшком “тричи” вокруг головы молодого, берёт у последнего палку и выливает на нее содержимое в горшке [курсив наш. – Л. І.]. Горшок бросает через крышу хаты. Обряд этот назыв[ается] “годувать

коня”. После этого подходит к молодому брат невесты (мальчик) и берет у него палку (коня), садится верхом на нее и начинает бегать по двору. Подъехав опять к молодому на палке, получает за это рюмку водки, шишку и деньги, палку возвращает молодому” [3, с. 112].

Усе це навіває на певні роздуми, наприклад, чому саме на Півдні України зафіксовані такі архаїчні ритуали, які не фіксуються в інших регіонах? Можливо, тому що мешканці Августинівки переселились у цей край саме в той час (кінець XVIII ст.), коли в їхній прабаТЬківщині ці елементи обряду активно функціонували. І якщо весілля має справді контамінований характер (поєднані риси різних регіонів), то зрозуміло, що носії певної локальної традиції всіляко намагалися підкреслити і зберегти саме свою самобутність. Та це лише гіпотеза, яка потребує ретельного наукового дослідження.

Та повернемося до нарису Володимира Бабенка.

На жаль, основним лейтмотивом нарису виступає теза про занепад традиційної обрядовості, заміну сакрального профанним, особливо в тих селах, де разом з українцями живуть росіяни, греки, молдавани. Сучасне йому весілля автор порівнює з давнішими записами і очевидно, власними спостереженнями, зробленими на Харківщині, тож і виникають такі ось сумні висновки: “В настоящее время все это утратило свое значение и исполняется только по обряду” [3, с. 122]. Ворожість роду молоді до роду молодого виражається лише в тій мірі, у якій того вимагає обряд; молода за столом плаче лише “по обряду”, – хоча в давнину, на думку В. Бабенка, все це було по-справжньому.

Таким самим депресивним настроєм пронизаний і розділ X, присвячений народним святам, музичній та ігровій культурі, пісням. “Народные празднества, как и везде, почти забыты, и только существуют одни рассказы о них, как было в старину” [3, с. 123]; “Лирники и бандуристы в Екатеринославской губернии редко встречаются, да и то чаще приходящие из других соседних губерний – Полтавской или Харьковской. Лирников можно всегда видеть на ярмарках” [3, с. 125]; “Национальные народные песни постепенно начинают забрасываться и заменяются более городскими и фабричными” [3, с. 127]. Те ж саме В. Бабенко пише і про знахарство та замовляння (знахарі “с распространением научной земской медицины уже не пользуются тем авторитетом, как прежде” [3, с. 134]). І навіть подаючи оригінальні й високопоетичні тексти зафіксованих ним замовлянь, фольклорист все ж підсумовує, що “можно и еще множество привестъ безобразных наборов слов, но все они так же безалаберны” і що “все это, однако, в последнее время утратило всякое значение и веру в него” [3, с. 141]. Про повір’я також сказано, що “повсеместно они утратили свое прежнее значение, а если где и сохранились, то больше с целью пугать детей” [3, с. 142].

І все це – на тлі фіксації прекрасних варіантів рекрутських та побутових пісень, історичної пісні про Овраменка, цілої низки оригінальних текстів замовлянь “від сказу”, від “порухи” та болу в шлунку, від “пристріту”, “колючки”, “бишихи”, “крикливців” та ін. [3, с. 134–141]. Сам матеріал, опублікований у нарису, тут же й спростовує ненаукові висновки В. Бабенка! Чого варте навіть таке спостереження, що всі знахарі тримають свої знання в таємниці до самої смерті, щоб в останню хвилину передати їх комусь із близьких родичів, що вони неохоче йдуть на контакт із фольклористом, замовляння не розповідають, “чтобы не потеряют чудотворной силы врачевания” [3, с. 134].

То невже ж справді народна магія втратила будь-яке значення і віру в неї?

Безперечно, на тлі тих асиміляційних процесів, які відбувалися на культурних пограниччях, зокрема в поліетнічному середовищі Південної України, такі думки не позбавлені деякої об’єктивності. Та все ж з погляду століття переконуюємось, що тривога автора за життя фольклорної традиції була перебільшена.

Яка ж причина такого настрою В. Бабенка? Очевидно, це ще романтична ностальгія за минулим, якою були пронизані студії 30–40-х, 50–60-х років XIX ст., яка час від часу з’являлась і в працях початку XX ст. Друга – відсутність збирацького досвіду та короткостроковість польових обстежень, через що важко буває виявити талановитих

виконавців і зібрати багатий матеріал. Третя і найголовніша – спрямованість погляду в минуле і недооцінка сучасного стану живої традиції, нових форм фольклору та інновацій у побуті та обрядовості, погляд на фольклор і обрядовість як на застиглий археологічний експонат, який неодмінно ж руйнується під впливом часу! Такі стереотипи в поглядах фольклористів-сучасників гостро критикував Микола Сумцов у вже згадуваній статті “Об этнографическом изучении Екатеринославской губернии”: “Этнограф не имеет права жаловаться или оплакивать старину. Ему нужно знать и сохранившиеся словесные произведения старины, и заменившие их новые песни, новые породившие их жизненные условия; ему нужно следить, как идет и работает народная жизнь, что ею вытесняется и поставляется заново” [21, с. 3]. Годі говорити про глибину думки вченого! Вивчення нових форм народного життя М. Сумцов уважав серйозним завданням сучасної йому етнографії і фольклористики [21, с. 8–9].

Ключову тезу Василя Бабенка про занепад народної творчості розкритикував і Володимир Данилов у рецензії на його працю, опублікованій у журналі “Киевская старина”: “Говоря о похоронах, автор совершенно умалчивает о похоронных причитаниях. А если б автор обратил на них свое внимание, то он не сказал бы, что народные похоронные обряды утратили в настоящее время свое значение” [5, с. 56].

В. Данилов позитивно оцінив запис весілля с. Августинівка, назвавши його цінним для фольклористики, а також і запис текстів замовлянь як особливо цінний і рідкісний вид фольклору [5, с. 54]. Що ж стосується опису матеріальної культури мешканців регіону, то В. Данилов назвав нариси Василя Бабенка “обстоятельными работами” у цій галузі [5, с. 54].

Безсумнівно, що не недосконалість методики збору матеріалу (сам же В. Бабенко її й розробив!), а поспішність польової роботи спричинила появу низки названих рецензентами недоліків. На це звернув увагу і видатний український фольклорист Володимир Гнатюк у рецензії, опублікованій аж через три роки після виходу книги, 1908 р., в “Записках НТШ”: “Плян книжечки добрий, просторий і інтересний з огляду на порушувані теми, належить одначе зазначити, що виконане занадто загальне, а через те побіжне і недокладне” [4, с. 234]. Учений зауважив, що якби хто взяв цей план і виконав його заново, ретельно й докладно, “зробив би працю, яка була би дуже цінним вкладом у нашу етнографію” [4, с. 234].

І справді така людина знайшлася – одночасно з В. Бабенком працювала у Верхньодніпровському повіті Катеринославської губ. експедиція Товариства любителів природознавства, антропології та етнографії при Московському університеті. Наслідком діяльності цієї експедиції стала ґрунтовна стаття етнографа Віри Харузіної “Заметки о крестьянском жилище в Верхнеднепровском уезде Екатеринославской губернии”, опублікована 1905 р. у журналі “Этнографическое обозрение” [22, с. 127–147]. Обстеживши різні типи хат, що збереглися в селах Божедарівка, Висілки, Олексіївка, Коломиївка та в містечку Веселі Терни, авторка показала еволюцію народного житла від найстарішого типу до найновішого, простежила також зміни у внутрішньому інтер’єрі, що відбулися під впливом міста та сусідства з німцями-колоністами.

Отже, Катеринославське наукове товариство зробило певний внесок у вивчення фольклору Південної України насамперед організацією польових досліджень, виробленням програм, публікацією фольклорних матеріалів, етнографічних описів, історіографічних статей, які спонукали місцевих ентузіастів до наукової роботи в галузі фольклористики і краєзнавства. Ініціативи товариства та його задуми згодом реалізувались у діяльності більш потужного наукового осередку, що вийшов з лона товариства – Катеринославської губернської вченої архівної комісії (1903–1916).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко В. О. Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького / уклад. С. В. Абросимова, А. І. Перкова та ін. Дніпропетровськ : Гамалія, 1997. 782 с.
2. Бабенко В. А. Из этнографических наблюдений в Екатеринославской губернии. Харьков, 1905. 12 с.

3. Бабенко В. А. Этнографический очерк народного быта Екатеринославского края. Издание Екатеринославского губернского земства к XIII археологическому съезду (с 75 фототипиями, рисунками и чертежами в тексте). Екатеринослав, 1905. 144 с.
4. Гнатюк В. М. [Рецензія:] В. А. Бабенко. Этнографический очерк народного быта Екатеринославского края. Издание Екатеринославского губернского земства к XIII археологическому съезду. Катеринослав, 1905, ст.IV+144. *Записки НТШ*. 1908. Т. 82. Кн. 2. С. 233–234.
5. Данилов В. В. Труды по изучению этнографии Екатеринославской губернии. Киевская старина. 1905. № 10. С. 51–56.
6. Екатеринославское научное общество. Новицкому Якову Павловичу. Письма. IP НБУВ. Ф. 202. №№ 136–140.
7. Іваннікова Л. В. Микола Сумцов як дослідник історії фольклористики Півдня України. *Матеріали до української етнології*. Київ, 2012. Вип. 11 (14). С. 67–75.
8. Іваннікова Л. В. Фольклористика Півдня України: сторінки історії. Запоріжжя, 2008. 292 с.
9. Іваннікова Л. В. Яків Новицький. Фольклорист, історик, педагог. Запоріжжя : АА “Тандем”, 2010. 388 с.
10. К предстоящему XIII археологическому съезду в Екатеринославе (Б.а.). *Летопись ЕУАК*. Екатеринослав, 1904. Вып. I. С. 206–224.
11. Новицкий Я. П. Запорожье в памятниках устного народного творчества. Днепр. 1884. №№ 130, 138, 146; 1885. № 358; Степь. 1886. № 3.
12. Новицкий Я. П. С берегов Днепра (Очерки Запорожья). Путевые записки и исследования: сб. статей ЕНО. Екатеринослав, 1905. С. 11–205.
13. Новицкий Я. П. Старожитные уезды Екатеринославской губернии: Новомосковский и Павлоградский : сб. статей ЕНО. Екатеринослав, 1905. С. 206–226.
14. Программа для собиранія этнографических сведений по Екатеринославской губернии (Б.а.). Екатеринослав : Типография губернского земства, 1904. 13 с.
15. Савчук В. С. До історії виникнення Катеринославського наукового товариства. *Український історичний журнал*. 1993. № 10. С. 118–120.
16. Сборник статей Екатеринославского научного общества по изучению края. Издан к XIII археологическому съезду в г.Екатеринославе / под рук. В. В. Курилова. Екатеринослав, 1905. 313+204 с.
17. Соловйов С. В. До Новицького Я. П. Лист. 14 жовтня 1904 р. IP НБУВ. Ф. I. № 11587.
18. Соловйов С. В. До Новицького Я. П. Лист. 14 травня 1905 р. IP НБУВ. Ф. I. № 11586.
19. Соловйов С. В. Листи до Я. П. Новицького. 1902–1905 рр. ІМФЕ. Ф.4-3. Од. зб. 93. 8 арк.
20. Сумцов М. Ф. Діячі українського фольклору. Харків, 1910. 37 с.
21. Сумцов Н. Ф. Об этнографическом изучении Екатеринославской губернии: сб. статей ЕНО. Екатеринослав, 1905. С. 3–10.
22. Харузина В. Заметки о крестьянском жилище в Верхнеднепровском уезде Екатеринославской губернии. *Этнографическое обозрение*. 1905. №2–3. С. 127–147.
23. Хроника (Б.а.). Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. Екатеринослав, 1904. Вып. I. С. 249–250.